

นวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน¹

Social Innovation For Health Driving Through Child and Youth Participation

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชานนท์ โกมลมาลย์²

Assistant Professor Chanon Komonmarn³

บทคัดย่อ

การวิจัยนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงความหมาย ประเภท รูปแบบ องค์ประกอบและกระบวนการเรียนรู้รวมถึงความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม กับนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน อาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรม สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิทางสังคมศาสตร์ 7 ท่าน สอดแนากลุ่มกับกลุ่มเด็กและเยาวชน 16 คน และเครือข่ายคนทำงานด้านเด็กเยาวชน 10 คน ผลการวิจัยได้ขยายความเข้าใจนวัตกรรมในบริบทสังคมศาสตร์ คือ นวัตกรรมทางสังคมซึ่งได้รับพัฒนาขึ้นด้วยความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรมทางสังคมเป็นการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคม เด็กและเยาวชนสามารถมีส่วนร่วมสร้างและพัฒนานวัตกรรมทางสังคมได้ การสร้างนวัตกรรมสังคมโดยเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องรวมถึงต้องเป็นกระบวนการที่ให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสได้ทดลองปฏิบัติ ท้ายที่สุดการพัฒนา นวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะสัมพันธ์กับทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรม

คำสำคัญ : นวัตกรรมทางสังคม, การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน, การขับเคลื่อนสุขภาวะ

¹ บทความวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส)

² อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ Lecture at Faculty of Social Administration, Thammasat University, Thailand

E-mail : chanonkomonmarn@gmail.com

Abstract

The research is aimed to explore a social innovation for health driving through child and youth participation in various aspects including the meaning, type, form, element, and children learning method. In addition, the relationship between a social and cultural capital toward child and youth participation in the perspective of this social innovation is studied. The study methodology employs the qualitative research that composes of literature review, in-depth interview with 7 social science experts, and focus group discussion with 16 children and 10 child and youth-related workers. For the result, the understanding on the social innovation for health driving is enhanced in social science context. Firstly, a creative thinking can be developed into the social innovation. Secondly, the social problems and social needs can be solved and responded respectively by the social innovation. Thirdly, child and youth can participate in initiating and developing the social innovation. Moreover, the participation is considered as the practical and collaborative learning process. Finally, there is the interrelationship between a social and cultural capital and development of social innovation regarding health driving.

Keywords : Social Innovation, Child and Youth Participation, Health Driving

บทนำ

ความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ และได้สร้างสิ่งที่มีอยู่เดิมให้กลายเป็นสิ่งใหม่ที่แตกต่างโดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัวให้กลายเป็นโอกาสใหม่ๆ (Opportunity) จนกระทั่งสามารถถ่ายทอดหรือส่งต่อแนวความคิดให้เกิดประโยชน์กับสังคม ผลการสำรวจดัชนีความคิดสร้างสรรค์ในปี 2014 ของริชาร์ด ฟลอริดา และคณะ อาศัยการประเมินผล 10 ประเด็น ประกอบด้วย (1) ธรรมเนียมปฏิบัติ (2)

นโยบายองค์กร (3) สาธารณูปโภคพื้นฐาน (4) ศักยภาพของพนักงาน (5) เทคโนโลยีที่ทันสมัย (6) ตลาด (7) เงินทุน (8) ความรู้ (9) ชีตความสามารถในการแข่งขันและ (10) ความร่ำรวยของประเทศ ผลการประเมินพบว่า ประเทศที่มีความคิดสร้างสรรค์อันดับหนึ่งในปี 2014 คือ ประเทศออสเตรเลีย รองลงมาคือสหรัฐอเมริกา และอันดับสามคือนิวซีแลนด์ ในขณะที่ประเทศไทยอยู่อันดับที่ 81 สิ่งหนึ่งที่ที่น่าสนใจจากการสำรวจครั้งนี้ยังพบว่าดัชนีความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละประเทศสอดคล้องกับจำนวนนวัตกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศนั้นๆ อีกด้วย (Richard Florida, 2014, pp.196-205)

Taylor (1959 อ้างถึงใน อุษณีย์ อนุรุทธวงศ์, 2550, น.174) ได้สังเคราะห์ประเภทของความคิดสร้างสรรค์ออกเป็น 4 ระดับ (ระดับน้อย-ระดับมาก) โดยที่กำหนดให้ความคิดสร้างสรรค์ระดับสูงสุด คือประเภทการสร้างนวัตกรรม (Innovation) เช่น ทัศนวิสัยใหม่ การประดิษฐ์ใหม่ เป็นต้น คำว่า“นวัตกรรม”นี้ มักถูกนำไปใช้เป็นตัวแทนของความแปลกใหม่แตกต่างหรือไม่เหมือนใครอันเป็นผลผลิตทางวิทยาศาสตร์ อีกทั้งยังให้ความหมายไปในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าสังคม อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาวัฒนธรรมถูกขยายความเข้าใจและความสำคัญไปสู่สังคมโดยให้เหตุผลว่า นวัตกรรมทางสังคมสามารถอยู่ในฐานะยุทธศาสตร์ ชุดความคิด หรือแนวคิดใหม่ๆ ที่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการทางสังคม นวัตกรรมทางสังคมเป็นการนำความรู้ใหม่มาประยุกต์ใช้โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมเป็นสำคัญ ตัวแสดงหรือผู้มีบทบาทในการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมจึงอาจเป็นรัฐบาล องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร มูลนิธิต่างๆ ประชาชน รวมถึงภาคธุรกิจเองก็ได้ ขณะเดียวกัน หัวใจในความสำเร็จของนวัตกรรมทางสังคมไม่ได้อยู่ที่การสร้างผลกำไร แต่เป็นการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับสังคม โดยอาศัยทรัพยากรที่มีความหลากหลาย (Lundström and Zhou, 2016, pp. 133-149) พุจิซาวะและคณะ (2015) เห็นว่า นวัตกรรมทางสังคมถูกนำไปใช้อธิบายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในหลากหลายกรณี ทั้งในด้านการเมืองและการบริหารงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ การเคลื่อนไหวทางสังคม เรื่อยไปจนถึงกิจการเพื่อสังคมในลักษณะต่างๆ (Fujisawa et al., 2015) อย่างไรก็ตามนวัตกรรมสังคมยังคงเป็นคำที่ต้องการค้นหาความหมายนิยามให้ชัดเจนลดความคลุมเครือในวงการวิชาการที่เกี่ยวข้อง

แต่ในเบื้องต้นเมื่อพิจารณาถึงคำว่า “นวัตกรรม” เชื่อมโยงเข้ากับคำว่า “สังคม” แล้วนั้นความหมายของนวัตกรรมจึงไม่ได้หมายถึงเพียงสิ่งของหรือสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นวัตถุจำพวกแว่นสายตา หลอดไฟ นาฬิกา เครื่องบันทึกเสียง เครื่องปรับอากาศ หรือคอมพิวเตอร์และโทรศัพท์มือถือ แต่ยังหมายรวมถึงนวัตกรรมในลักษณะอื่นๆ ที่ทั้งตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตมนุษย์ มุ่งยกระดับวิถีชีวิตของมนุษย์บางด้านให้ดีขึ้น และเปิดโอกาสให้คนกลุ่มต่างๆ ใน “สังคม” ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ร่วมกัน (Drucker, 1985, pp. 30-32) สอดคล้องกับกาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ (2555, น.12-15) ที่ได้กล่าวถึงนวัตกรรมทางสังคมว่าเป็นคำที่มีความหลากหลายกำกวมแต่ส่วนมากแล้วนวัตกรรมสังคมจะรวมถึงนวัตกรรมทั้งหลายที่เป็นประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้ในชีวิตประจำวันสามารถพบเห็นนวัตกรรมทางสังคมได้ชัดเจนผ่านการปรับตัวโครงสร้างขององค์กร ค่านิยมที่ชี้เฉพาะมากขึ้นของชนุฎทัย กาญจนะจิตรา และวาสนา อัมเม (2546, น.145) สรุปจากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ความหมายว่านวัตกรรมทางสังคมคือสิ่งใหม่ที่เป็นกระบวนการทางความคิดหรือการสร้างโอกาสการลงมือปฏิบัติเพื่อการแก้ปัญหาหรือเพื่อยกระดับให้สังคมดีขึ้น รวมถึงการปรับและพัฒนาบนฐานเดิม

ในประเทศไทยกระแสความสนใจและการศึกษาวิจัยนวัตกรรมทางสังคมเกิดขึ้นเป็นวงกว้างมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา โดยเฉพาะจากฝ่ายผู้ที่ทำงานในภาคปฏิบัติ ทั้งมูลนิธิมหาวิทยาลัย และองค์กรที่ไม่แสวงกำไร หลายองค์กรที่ให้การสนับสนุนในการเกิดนวัตกรรมทางสังคม องค์กรเหล่านี้มีการจัดประชุมเพื่อการแลกเปลี่ยนนวัตกรรมทางสังคมอย่างสม่ำเสมอ ประเวศ วะสี (2546, น.7-12) เชื่อว่า นวัตกรรมทางสังคมเป็นแกนหลักในการพัฒนาประเทศโดยมีนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นตัวเสริมเท่าที่จำเป็นโดยให้คำนิยามอย่างกว้างๆ ว่านวัตกรรมทางสังคมนั้นเป็นการพัฒนาด้วยการใช้สังคมและการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้งทำให้เกิดภาวะสมดุลสุขภาวะอย่างมีพลวัตได้

กลุ่มคนหนึ่งที่สำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาองค์ความรู้ด้านนวัตกรรมทางสังคมและเป็นแรงผลักดันในการขับเคลื่อนนวัตกรรมสังคม คือ กลุ่มเด็กและเยาวชน รายงานของยูนิเซฟฉบับตีพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 25 ปีว่าด้วยอนุสัญญาสิทธิเด็ก ได้

ระบุความสำคัญของการดำเนินการด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างเร่งด่วน เนื่องจากมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้เด็กกว่าล้านคนได้รับประโยชน์ ด้วยความร่วมมือระหว่างองค์กรทั่วโลกจะช่วยให้ทุกภาคส่วนใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมเพื่อเด็กๆ ทุกคนได้ (องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ, 2559) ฉะนั้นอาจสรุปได้ว่าเด็กและเยาวชนจึงต้องเข้ามามีบทบาทในการสร้างนวัตกรรมทางสังคม การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการขับเคลื่อนนวัตกรรมทางสังคมที่เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมมีเงื่อนไขในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ 3 ประการด้วยกันคือ (1) เด็กและเยาวชนควรได้รับความรู้ความเข้าใจ รวมถึงได้มีโอกาสฝึกทักษะด้านการสานสัมพันธ์ต่อพื้นที่ๆ ดำเนินงาน รวมถึงมีวิธีการสร้างความเข้าใจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อโครงการให้มากขึ้น (2) ควรใช้เทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินโครงการเพราะสำหรับชุมชน เด็กและเยาวชนมีฐานะเป็นผู้เริ่มต้นและเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการใช้เทคโนโลยี รวมถึงระบบสารสนเทศ (3) “การบูรณาการร่วม” จากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน จะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานอย่างสูงและสามารถยกระดับสังคมให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ด้วยเหตุที่เด็กและเยาวชนมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับนวัตกรรมทางสังคมได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาองค์ความรู้ด้านนวัตกรรมทางสังคมโดยมีเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะซึ่งเป็นประเด็นองค์รวมของทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมจึงดำเนินการวิจัยนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน

คำถามหลักงานวิจัย

1. ความหมายและประเภทของนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนเป็นอย่างไร
2. องค์ประกอบและกระบวนการเรียนรู้เพื่อคิดและสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนเป็นอย่างไร

3. ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมกับนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์งานวิจัย

1. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงความหมายและประเภทของนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อน สุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการเรียนรู้ของนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน
3. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมกับนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1. การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน หมายถึง การที่เด็กและเยาวชนเข้าร่วมในการดำเนินโครงการ กิจกรรมต่างๆ ในสังคม หรือ นโยบายที่มีผลกระทบกับเด็กและเยาวชน การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดพื้นที่และโอกาสให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการคิด ลงมือทำ รับผิดชอบโดยมีผู้ใหญ่ในสังคมร่วมสนับสนุน
2. นวัตกรรมทางสังคม หมายถึง ผลผลิตทางความคิดสร้างสรรค์ มีความแปลกใหม่ และสร้างผลกระทบต่อสังคมได้ในวงกว้าง อาจอยู่ในรูปแบบของระบบการจัดการ ทรัพยากร การสื่อสาร ศิลปวัฒนธรรม รูปแบบการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพ การให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์
3. การขับเคลื่อนสุขภาวะ หมายถึง การที่เด็กและเยาวชนเข้าไปดำเนินการนวัตกรรมทางสังคมเพื่อให้เกิดการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงในเชิงองค์รวมที่ส่งผลต่อคนในชุมชนทั้งทางด้าน กาย จิต สังคม และปัญญา รวมไปถึงการมีจิตสำนึกต่อครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ท้ายที่สุดคือสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

4. ทูทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง รูปแบบของเครือญาติ สายสัมพันธ์ เครือข่าย องค์กร ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ วัฒนธรรม ประเพณี ความคิดความเชื่อ ภูมิปัญญา ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความเชื่อ ทศนคติ ความเชื่อถือ ไว้วางใจกัน คุณค่าร่วมกัน ความเกื้อกูลซึ่งเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมนอกเหนือจากมูลค่าทางเศรษฐกิจ

วิธีการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่เข้าไปศึกษานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในบริบทต่างๆ โดยการการทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้องรวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่งโดยอาศัยเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

วิธีการที่ 1 ทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรม ทบทวนและสังเคราะห์วรรณกรรมเป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary) โดยศึกษาเนื้อหาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมทางสังคม การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน สุขภาวะของเด็กและเยาวชน และทุนทางสังคมแล้วนำข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมมาเป็นพื้นฐานที่เข้มแข็งสำหรับการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ต่อยอดการพัฒนาแนวความคิดเพื่อนำไปวิเคราะห์กับข้อมูลร่วมกับส่วนอื่นของงานวิจัย

วิธีการที่ 2 การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยแบบคำถามกึ่งโครงสร้างเป็นการสัมภาษณ์ที่มีการวางแผนการสัมภาษณ์ไว้ก่อนล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอน ข้อคำถามในการสัมภาษณ์มีโครงสร้างแบบหลวมใช้ในการเก็บรวบรวมจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ 6 ด้าน (1) ศาสตราจารย์วุฒิสาร ตันไชย เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า ด้านรัฐศาสตร์และกฎหมาย (2) ศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทบุรีมະดุลย์ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้านสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (3) ศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะญจิตร นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาปรัชญาผู้ก่อตั้งโครงการโบราณคดีชุมชน ด้านสังคมและวัฒนธรรม (4) ศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ผู้อำนวยการศูนย์วิชาการและเครือข่ายวิชาการด้านเด็ก เยาวชน

และครอบครัว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ (5) นายแพทย์สุภกร บัวสาย ผู้จัดการสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) ด้านจิตวิทยาและการเรียนรู้ (6) ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ประธานสถาบันวิจัยแห่งประเทศไทย (TDRI) ด้านเศรษฐศาสตร์ (7) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์ คณบดีวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ด้านนิเทศศาสตร์และการสื่อสาร

วิธีการที่ 3 การสนทนากลุ่ม (Focus group) ใช้แบบคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) กับกลุ่มเป้าหมายแบ่งออกเป็นทั้งหมด 2 เวที (1) เวทีสนทนากลุ่มระดมความคิดเห็นด้านนวัตกรรมทางสังคมฯ โดยสภาเด็กและเยาวชนฯ รวมถึงเด็กและเยาวชนอื่นๆ จำนวน 16 คน (2) เวทีสนทนากลุ่มระดมความคิดเห็นด้านนวัตกรรมทางสังคมฯ โดยเครือข่ายคนทำงานด้านเด็กและเยาวชนทั้งจากภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อพัฒนาสาธารณประโยชน์ (NGOs) เป็นต้น จำนวน 10 คน

การวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจัดการกับระบบข้อมูล เพื่อให้เข้าใจความหมาย คำนิยามและแนวทางการทำงานของเยาวชนที่ได้เรียนรู้จากศึกษามาดำเนินการจัดระบบระเบียบและเป็นหมวดหมู่แล้ววิเคราะห์โดยการมองหาประเด็นหลัก (major themes) หรือแบบแผนหลักๆ (major patterns) ที่พบในข้อมูลการสัมภาษณ์ทั้งหมดก่อน แล้วจึงนำมาแตกออกเป็นประเด็นย่อย (sub - themes) และหัวข้อย่อย (categories)” (กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช, 2546, น.160) จากนั้นนำมาวิเคราะห์ต่อโดยการตีความและแปลความหมายหาความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับทฤษฎีกับข้อมูลที่ผ่านมาทำให้เป็นหัวข้อย่อย (categories) แล้วพรรณนา (descriptive) และวิเคราะห์สร้างทฤษฎีจากฐานข้อมูล

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

1. นวัตกรรมทางสังคมขับเคลื่อนสุขภาวะโดยเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม

การศึกษาต่างๆ ที่ผ่านมามีหลายงานมักกล่าวถึง “นวัตกรรม” ในความหมายทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้ให้นวัตกรรมปรากฏในรูปของสิ่งประดิษฐ์ด้วยเหตุนี้ นวัตกรรมจึงกลายเป็นว่ามีความสัมพันธ์กับวิวัฒนาการและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ในขณะที่นวัตกรรมอีกประเภทหนึ่งนั้นคือนวัตกรรมทางสังคมซึ่งกำลังเป็นที่สนใจในสังคมอย่างกว้างขวาง การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งทบทวนแนวคิดเรื่องนวัตกรรมทางสังคมที่ก่อรูปขึ้นจากคนทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน คำว่า “นวัตกรรม” ในความหมายนี้จึงเป็นความหมายที่กว้างขวางมากขึ้น นวัตกรรมทางสังคมอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาสังคมเรื่องเล็กๆ ที่สามารถก้าวไปถึงการสร้างความเปลี่ยนแปลงใหญ่ได้ หรือนวัตกรรมสังคมอาจไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็เป็นได้

พื้นฐานความคิดนวัตกรรม การศึกษาทางสังคมศาสตร์ได้ให้ความสนใจกับคำที่เรียกกันว่า “นวัตกรรมทางสังคม” ซึ่งถูกกล่าวถึงในราวปี ค.ศ.1960 และต่อมาได้ขยายวงออกไปอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาซึ่งส่งผลให้นวัตกรรมทางสังคมมีความครอบคลุมความหมายที่กว้างขวางมากขึ้นที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เกี่ยวกับวัฒนธรรม เพราะว่าคำว่า “สังคม” มีความหมายที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้นการพิจารณาความหมายของนวัตกรรมสังคมจึงมีหลากหลายมิติ ดังนี้

นวัตกรรมในมิติสังคมและวัฒนธรรม “นวัตกรรมทางสังคม” มีนัยเชิงความหมายว่าเป็นเรื่องทางสังคมที่ถูกออกแบบมาเพื่อทำงานเพื่อสังคมจากฐานคิดที่ว่าในเมื่อภาครัฐกิจสร้างนวัตกรรมได้ภาคสังคมก็น่าจะสร้างนวัตกรรมได้เช่นกัน ในมิตินี้ นวัตกรรมทางสังคมเป็นถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมที่ไม่ได้รับการตอบสนอง (Unmet Social Needs) กล่าวคือ เมื่อมีความต้องการจำเป็นทางสังคมที่ไม่ได้รับการตอบสนองย่อมนำไปสู่การพัฒนาแนวทางวิธีการใหม่เพื่อแก้ปัญหาซึ่งเป็นหัวใจหลักของนวัตกรรมสังคมการแก้ไขปัญหาโดยการสร้างนวัตกรรมสังคมซึ่งเป็นการจับคู่ลงตัวระหว่างทรัพยากรที่มีอยู่กับขีดความสามารถ แล้วนำไปออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมดังกล่าว ทั้งนี้เมื่อได้สร้างนวัตกรรมทางสังคมขึ้นมาแล้วผู้สร้างยังต้องพัฒนาแบบซ้ำๆ จนนำไปสู่รูปแบบที่เหมาะสมที่สุดในการจัดการกับปัญหาสังคม ในมิตินี้ยังกล่าวได้ว่า นวัตกรรมทางสังคมนั้นไม่มีรูปแบบที่ตายตัวสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และนวัตกรรมทางสังคมมีอายุจำกัดในระยะเวลาหนึ่งๆ นวัตกรรมทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ที่ถูก

สร้างขึ้นมาแล้วย่อมเลือนหายและหมดอายุไปได้ในที่สุดเมื่อสังคมไม่ได้มีความต้องการสิ่งนั้นแล้ว

นวัตกรรมในมิติเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ในมิติความหมายนี้ “นวัตกรรม” คือ ฐานคิดเดียวกันกับการประยุกต์วิธีการในการแก้ไขปัญหาซึ่งวิธีเดิมๆ ที่ผ่านมาไม่ได้ผลมากนัก นักนวัตกรรมทางสังคมจึงต้องใช้วิธีใหม่ แนวคิดใหม่ๆ ในการแก้ไขปัญหา สิ่งใหม่ที่ผู้คนมักนึกถึงอย่างแรกเมื่อกล่าวถึงนวัตกรรม คือ นวัตกรรมวัตถุสิ่งของจำพวกเทคโนโลยี สมาร์ทโฟน แอปพลิเคชัน (Application) ซึ่งนั่นเป็นเพียงมิติเดียว อย่างไรก็ตามข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเศรษฐศาสตร์เห็นว่า “นวัตกรรมทางสังคม” ที่เป็นวิธีคิดหรือรูปแบบแนวทางการดำเนินการทางสังคมกลับไม่ได้แยกขาดจากนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยี นวัตกรรมทั้งสองด้านผสมผสานกันอยู่นวัตกรรมทางสังคมที่มีแนวทางการแก้ปัญหาทางสังคมทั้งหลาย สามารถใช้ฐานเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการตอบโจทย์ปัญหาที่ต้องการแก้ไขได้ เนื่องจากเมื่อสังคมมีเทคโนโลยีใหม่ๆ การสร้างนวัตกรรมสามารถทำได้ง่ายมากขึ้น เช่น ในอดีตเราเรียกแท็กซี่แบบที่เรียกรถบริการ Uber หรือ GrabCar ไม่ได้ เพราะเนื่องจากไม่มีเทคโนโลยีจึงต้องใช้วิธีไปยืนโบกอย่างเดียว แต่เมื่อมีแอปพลิเคชันแล้วผู้ใช้สามารถเชื่อมต่อระหว่างคนขับรถกับคนใช้บริการได้ คนขับรถเองก็สามารถใช้รถเทคโนโลยีการนำทาง (GPS) เพื่อไปยังสถานที่ที่เราไม่รู้จกก็ได้ ฉะนั้นโจทย์ทางสังคมเช่นนี้ชี้ว่าสังคมมีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมซึ่งสามารถใช้เทคโนโลยีเข้ามาจัดการได้

นวัตกรรมในมิติการบริการและนโยบายทางสังคม ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการเมืองการปกครองให้ความเห็นว่านวัตกรรมทางสังคมนั้น “ไม่ใช่สิ่งใหม่” แต่คือ “สิ่งที่ช่วยแก้ปัญหา” นวัตกรรมทางสังคมเริ่มต้นมาจากการคิดริเริ่ม (Originality) ที่ส่งผลให้เกิดเป็นการบริการและนโยบายหรือแนวทางในการแก้ปัญหาในปัจจุบันหรือการเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาในอนาคต ทั้งนี้ส่วนใหญ่ของนวัตกรรมมักหมายถึงสิ่งใหม่ๆ เสมอ ดังนั้นคำว่านวัตกรรมจึงกลายเป็นข้อจำกัดของตัวเอง นวัตกรรมถูกผลักดันให้ต้องเป็นสิ่งใหม่ แต่ในความเป็นจริงแล้ว นวัตกรรมหรือกิจกรรมทางสังคมใดๆ แทบไม่มีอะไรใหม่ ในทางกลับกันนวัตกรรมทางสังคมเป็นสิ่งที่สามารถคิดซ้ำกับคนอื่น ๆ ได้ แต่ความคิดนั้น

ต้องถูกนำต่อยอดได้และสามารถนำไปปรับใช้ได้ในชีวิตจริง อย่างไรก็ตามนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นมาแล้วไม่ใช่ที่สร้างขึ้นครั้งเดียวและสมบูรณ์แบบนวัตกรรมสังคมที่มีอยู่สามารถนำกลับมาคิดทบทวนใหม่และพัฒนาใหม่อีกรอบได้ ดังนั้นการสร้างนวัตกรรมทางสังคมจึงไม่ใช่สิ่งการสร้างที่สมบูรณ์ แต่จะเป็นความพยายามที่จะมีความสร้างสรรค์แนวทางและนโยบายในการแก้ปัญหาที่เกิดการปรับปรุงและเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง

นวัตกรรมในมิติการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ การสนทนากลุ่มกับกลุ่มนักพัฒนาและคนทำงานด้านเด็กและเยาวชนให้ความคิดเห็นว่า “กระบวนการเรียนรู้การสร้างสรรค์” เป็นส่วนหนึ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากการพัฒนาวัตกรรมการทางสังคม ความสร้างสรรค์ต้องมาพร้อมกับความรู้และความเป็นไปได้ ความสร้างสรรค์คือทักษะที่สามารถฝึกฝนได้ซึ่งการสร้างสรรค์นี้เองเป็นจุดเริ่มของการพัฒนาไปสู่สิ่งต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนาวัตกรรมการทางสังคม ขณะที่กลุ่มเด็กและเยาวชนจากสภาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทยจำนวนหนึ่งซึ่งเข้าร่วมการสนทนากลุ่มสะท้อนความคิดโดยมองว่า นวัตกรรมทางสังคมเป็นเครื่องมือสร้างความเปลี่ยนแปลงเห็นว่าการสร้างนวัตกรรมสังคมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ สอดคล้องกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านจิตวิทยาและการเรียนรู้ที่เสนอว่านวัตกรรมสังคมไม่ใช่ผลผลิตแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีการและเครื่องมือที่สำคัญคือเมื่อใช้กระบวนการวิธีการนั้นๆ แล้วไปส่งผลให้วิถีชีวิตและสุขภาวะของคนในสังคมดีขึ้น ทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ได้รับผลดีมากขึ้นกว่ากระบวนการหรือวิธีการเดิม ถ้าหากเป็นวิธีการหรือกระบวนการใหม่ๆ แต่เมื่อนำมาใช้แต่ไม่สามารถเข้ากันได้กับชีวิตจริง ไม่สามารถแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ วิธีการหรือกระบวนการนั้นก็ไม่มีประโยชน์อะไร ดังนั้นนวัตกรรมสังคมที่ดีจึงควรจะเป็นวิธีการใหม่ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงได้ด้วย

นวัตกรรมทางสังคมกับสังคมไทย

นวัตกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมไทยที่เห็นได้ชัดเจนส่วนหนึ่ง คือนวัตกรรมทางสังคมการบริหารจัดการประเทศหรือด้านการเมืองซึ่งเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่ต้องแสดงให้เห็นว่านโยบายต่างๆต้องสร้างขึ้นและลงมือปฏิบัติให้ประชาชนส่วนใหญ่เห็นและสัมผัสได้ อาทิ การเกิดขึ้นของ “โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า” หรือที่คนไทย

เรียกกันติดปากว่า “30 บาทรักษาทุกโรค” เป็นนวัตกรรมทางสังคมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสุขภาพ โครงการนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้คนทั่วประเทศเข้าถึงการรักษาพยาบาลเท่านั้น แต่ยังเป็นการช่วยประชาชนส่วนหนึ่งไม่ให้เกิดภาวะล้มละลายจากภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาด้วย ตัวอย่างนวัตกรรมที่เสนอนี้คือการแก้ไขความต้องการจำเป็นทางสังคมซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่ประชาชนคนไทยไม่สามารถเข้าถึงถึงบริการสุขภาพที่ราคาถูกลงและมีคุณภาพได้

ด้านนวัตกรรมทางสังคมกับการศึกษาหลายปีก่อนได้มีโครงการหนึ่งชื่อว่า “โครงการครูสอนดี” เริ่มต้นจากในวงการครูได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าการประเมินครูประเมินแต่เอกสารและข้อมูลต่างๆ ไม่ได้มีผลดีอะไรกับเด็กนักเรียน คณะทำงานด้านการศึกษาในขณะนั้นเห็นว่าการประเมินการเรียนการสอนจะต้องพิจารณาผลงานเชิงประจักษ์ที่เกี่ยวข้องกับเด็กนักเรียนเป็นหลักจึงเน้นไปที่การให้ความสำคัญด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนมากกว่าการประเมินโดยเอกสาร อีกตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจคือนวัตกรรมทางสังคมกับพื้นที่ทางสังคมนั้นคือ โครงการพิพิธภัณฑ์บำบัด⁴ ซึ่งเริ่มจากความต้องการกิจกรรมให้คนในชุมชนทำร่วมกันด้วยความเสียสละและความปรารถนาดีต่อชุมชนและหมู่บ้านจึงสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมดังกล่าวโดยได้ริเริ่มจากความต้องการค้นหากิจกรรมให้คนในชุมชนทำร่วมกัน ทำด้วยความเสียสละ ทำด้วยความปรารถนาดีต่อชุมชนต่อหมู่บ้านโดยจัดตั้งพื้นที่กลางนั้นคือพิพิธภัณฑ์ชุมชนให้สมาชิกชุมชนมาทำงานร่วมกันในการสร้างและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชนและนอกชุมชนอันเป็นการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ในขณะที่นวัตกรรมทางสังคมกับเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ประเทศไทยได้พยายามส่งเสริมให้มีการใช้สื่อ เทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาส่งเสริมเศรษฐกิจแต่ปัญหาของประเทศไทยในปัจจุบันนี้คือมีนวัตกรรมในสังคมน้อยเกินไป เนื่องมาจากลงทุนกับการพัฒนาวัตกรรมยังไม่เพียงพอ ประกอบกับมีข้อจำกัดในเรื่องกฎระเบียบและข้อบังคับที่ไม่ทันสมัย อาทิ การนำเอาโดรน (Drone) มาใช้ประโยชน์เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม หรือนำไปใช้ให้บริการทางสังคม (Social Service) เช่น การส่งของให้ผู้อยู่ในพื้นที่ห่างไกล

⁴ ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “พิพิธภัณฑ์บริบาล”

หรือการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ ตลอดจนนำโดรนบังคับวิทยุมาใช้นั้พัฒนารูจกิจของเอกชน ทว่าการนำโดรนมาใช้นั้ในประเทศไทยยังต้องทำเรื่องขออนุญาตผู้ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงานหลายชั้นตอนจึงจะสามารถนำโดรนมาใช้งานได้

การพัฒนาวัตรกรรมทางสังคมโดยเด็กเยาวชนมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในปัจจุบันยังเป็นความท้าทายเนื่องจากเด็กและเยาวชนมีประสบการณ์และการเรียนรู้น้อยกว่าผู้ใหญ่ การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนจึงเป็นประเด็นสำคัญว่าเด็กและเยาวชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างไร มีส่วนร่วมในระดับใด ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและสนทนากลุ่มกับเยาวชนและคนทำงานด้านเด็กและเยาวชน พบว่าการพัฒนาวัตรกรรมทางสังคมโดยเด็กเยาวชนมีส่วนร่วมมีข้อควรคำนึง ดังนี้ (1) การเปิดโอกาสเด็กและเยาวชนแสดงศักยภาพ ผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดกับเด็กและเยาวชนจำเป็นต้องเข้าใจ รวมถึงส่งเสริมเด็กและเยาวชนเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมและชุมชนและให้กำลังใจเมื่อเด็กและเยาวชนรู้สึกว่ล้มเหลวหรือไม่พอใจกับผลงาน (2) การพัฒนาวัตรกรรมทางสังคมโดยเด็กเยาวชนต้องเป็นเรื่องสนุกและใกล้ตัว โดยเป็นวิธีการแปลกใหม่ที่สนุกและเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้ (3) การให้เยาวชนมีบทบาทนำ กล้าคิดกล้าทำกล้าที่จะเปลี่ยนแปลง คนทำงานด้านเด็กและเยาวชนทำหน้าที่เพียงสนับสนุนข้อมูล ข้อควรระวังและความเสี่ยงบางประการที่มีโอกาสเกิดขึ้นเท่านั้น (4) การสร้างความชื่นชอบและแรงจูงใจให้เด็กและเยาวชนในกรณีนี้หากจะเริ่มพัฒนาวัตรกรรมทางสังคมหรือโครงการอื่นใดก็ตามคนทำงานกับเด็กและเยาวชนต้องเสริมสร้างให้เด็กและเยาวชนมีความหลงใหลในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง (5) การพัฒนาวัตรกรรมทางสังคมต้องสร้างพื้นที่ให้กับเด็กและเยาวชนทั้งพื้นที่เชิงกายภาพสำหรับทำกิจกรรม พื้นที่ทางความคิดและพื้นที่ทางสังคม นัยนี้คือการส่งเสริมให้พื้นที่สำคัญที่เด็กและเยาวชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้คือสภาเด็กและเยาวชนในระดับต่าง ๆ ซึ่งสภาเด็กและเยาวชนนี้เองก็ถือว่าเป็นวัตรกรรมทางสังคมเชิงนโยบายที่เปิดพื้นที่ให้เด็กเยาวชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างวัตรกรรมทางสังคมด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้การพัฒนาวัตรกรรมทางสังคมโดยเด็กเยาวชนมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวัตรกรรมทางสังคมยังต้องพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับแนวทาง 3

ประการ คือ (1) การสร้างกระบวนการเรียนรู้พร้อมกับการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม (2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ไปพร้อมกับการสร้างให้เด็กและเยาวชนมีวินัยในตัวเอง และ (3) การมีพื้นที่ให้แสดงออกนั้นหมายถึงพื้นที่ให้เด็กเยาวชนทำกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ไม่ใช่เพียงพื้นที่เชิงกายภาพ สิ่งแวดล้อม แต่เป็นพื้นที่ทางความคิดและพื้นที่ในเชิงโอกาสด้วย

2. องค์ประกอบและกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคม

ผู้วิจัยพบว่ากระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมเป็นกระบวนการทั้งคิดสร้างและลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องซึ่งมีความสอดคล้องกับเมอร์เรย์, คูลลิเออร์-จิริส และ มัลแกน (2016) ที่เห็นว่า “กระบวนการสร้างนวัตกรรม” นั้นเป็น “กระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด” ดังนั้นผู้พัฒนานวัตกรรมจึงจำเป็นต้องทบทวนถึงประสบการณ์และความรู้ต่างๆ ที่ได้รับระหว่างกระบวนการสร้างนวัตกรรมอยู่เสมอ เพื่อให้มีความพร้อมในการนำความรู้เหล่านั้นมาปรับปรุงหรือดัดแปลงนวัตกรรมต่อไปในระยะยาว (Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2016, p.11) การวิจัยครั้งนี้สังเคราะห์องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมมีรายละเอียดและดังต่อไปนี้

ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างนวัตกรรมทางสังคม ความคิดสร้างสรรค์คือจุดเริ่มต้นของการสร้างและพัฒนาวัตกรรมรูปแบบต่างๆ อาจเกิดจากการคิดผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างความคิดใหม่ๆ ที่แก้ปัญหาและเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องที่เริ่มต้นจากสังเกตการณ์สู่การทดลองทำแล้วทำซ้ำๆ ด้วยเหตุนี้นวัตกรรมจึงเป็นกระบวนการการเรียนรู้ต่อเนื่องถึงความเหมาะสมและจะสามารถพัฒนาต่อยอดได้อย่างไร ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมจึงต้องให้โอกาสทดลองคิดและปฏิบัติชุดประสบการณ์อย่างสร้างสรรค์สอดคล้องกับการศึกษาทางมานุษยวิทยาเกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนซึ่งได้อธิบายสาเหตุว่าสังคมหนึ่งจะมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมล่าช้าว่าเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนการสอนที่ปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน และเด็กและเยาวชนจะพัฒนาทักษะด้านต่างๆ ได้นั้น ต้องมีมีกระบวนการเรียนรู้ความสอดคล้องกันระหว่างวัฒนธรรมในชั้นเรียนที่โรงเรียน

และวัฒนธรรมที่บ้านหรือชุมชนที่เด็กเยาวชนเหล่านั้นสังกัดอยู่ ดังนั้นการสร้างสิ่งแวดล้อมให้เด็กและเยาวชนสามารถแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์จึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง (Benthall, 1992)

ศักยภาพและความสามารถในการสร้างนวัตกรรม “ศักยภาพ (Potential)”

หมายถึงความสามารถ พลังที่ซ่อนอยู่ในตัวมนุษย์ มนุษย์ทุกคนสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่เต็มไปด้วยความสุขและความสำเร็จ หากสามารถบรรลุถึงศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง (Self-actualization) การสร้างนวัตกรรมทางสังคมจำเป็นต้องอาศัยศักยภาพและทักษะที่แตกต่างกันซึ่งมีอยู่ในตัวเด็กและเยาวชน อันจะส่งผลต่อการเรียนรู้และพัฒนานวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ซึ่งนักวิชาการอย่าง Howard Gardner ผู้พัฒนาแนวคิดทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) อธิบายว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพและความสามารถในการตนเอง (Gardner, H., 2007) ด้วยเหตุนี้การสร้างนวัตกรรมทางสังคมโดยเด็กและเยาวชนจึงต้องสอดคล้องกับศักยภาพและทักษะความสามารถของเด็กและเยาวชนในด้านต่างๆ ด้วย

ทักษะในโลกดิจิทัลกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคม โลกปัจจุบันเป็นสังคมดิจิทัล (Digital society) และเศรษฐกิจดิจิทัล (Digital economy) ชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมคุ้นเคยกับการใช้ระบบสื่อสารข้อมูล คอมพิวเตอร์และระบบสารสนเทศ เด็กและเยาวชนในปัจจุบันสามารถค้นหาข้อมูลหรือสิ่งต่างๆ ที่สนใจได้ด้วยตัวเองโดยตรง เป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ต และสร้างสื่อได้ด้วยตัวเองซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างนวัตกรรมทางสังคมได้ เช่น การมีทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณกับข้อมูลในสังคมที่เกิดขึ้นและไหลเวียนอย่างรวดเร็ว การพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนจึงต้องการคนที่มีความจริงก่อนที่จะมีความความเห็น เด็กและเยาวชนจึงจำเป็นต้องมีทักษะที่เรียกว่า “ทักษะในโลกดิจิทัล” (Digital Skills) เพราะการสร้างนวัตกรรมทางสังคมจึงจำต้องผนวกเอาเทคโนโลยีดิจิทัลและทักษะที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาาร่วมด้วยอย่างเลี่ยงไม่พ้น

เวลาในกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคม “ระยะเวลา” เป็นเรื่องสำคัญในการทำงานสร้างสรรค์นวัตกรรมและระยะเวลาก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดนวัตกรรม

ระยะเวลาในการพัฒนานวัตกรรมนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 คือ การเรียนรู้และพัฒนานวัตกรรมไม่สามารถที่จะกำหนดขอบเขตเวลาได้อย่างชัดเจนขึ้นอยู่กับว่าแต่ละงานนั้นมีรายละเอียดลุ่มลึกมากเพียงใด การพัฒนานวัตกรรมบางอย่างอาจใช้เวลาไม่มากนัก ในทางกลับกันนวัตกรรมทางสังคมบางประเด็นก็ต้องใช้เวลาในการพัฒนายาวนาน ระดับที่ 2 คือ เวลาที่จะให้นวัตกรรมทางสังคมปรากฏผลซึ่งเป็นกฎธรรมชาติว่าเมื่อทำสิ่งใดก็ตามให้เกิดผลต่อสังคมจำเป็นต้องใช้เวลา โครงการทางสังคมหลายอย่างก็เช่นกัน เมื่อมีแนวคิดและออกแบบแผนการปฏิบัติงานเสร็จสิ้น มีกระบวนการปฏิบัติงานที่ชัดเจนนำไปปฏิบัติงานจริงผลลัพธ์จึงไม่ได้เกิดขึ้นทันทีแต่ต้องรอช่วงเวลาสักระยะหนึ่ง

การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการสร้างนวัตกรรมทางสังคม การสร้างนวัตกรรมทางสังคมต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง เด็กเยาวชน ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุซึ่งต้องสามารถเข้ามาร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน การเรียนรู้ระหว่างกันจะเกิดการพึ่งพาเกื้อกูลกันและการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด จนท้ายที่สุดก็จะเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning) ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนนวัตกรรมทางสังคมและผลที่ตามมาคือความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันอีกด้วย

การเรียนรู้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันด้วยการสร้างนวัตกรรมทางสังคม การแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันเป็นองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคม เนื่องจากเด็กและเยาวชนที่เผชิญกับปัญหาในชีวิตประจำวันจะสามารถสร้างนวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาได้โดยต้องระบุปัญหาและความต้องการจำเป็นของตนเองและชุมชนให้ได้ว่าคืออะไร ปัญหาที่ต้องการจะแก้ปัญหาคืออะไรและเหตุใดปัญหาดังกล่าวถึงยังไม่ได้รับการตอบสนอง ดังนั้นการสร้างและพัฒนานวัตกรรมอาจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นประจำและเป็นเรื่องในชีวิตประจำวัน หรือเป็นวิกฤตปัญหาที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วนอาศัยการเรียนรู้การแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน

ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างนวัตกรรมทางสังคม ประการแรก การเรียนรู้ที่ดีจะสัมพันธ์กับการพัฒนานวัตกรรมทางสังคม ฉะนั้นเพื่อป้องกันปัญหาและอุปสรรคในการสร้างนวัตกรรมทางสังคม ผู้ทำงานกับเด็กและเยาวชนจึงต้องนิยามนวัตกรรมทางสังคมแบบยืดหยุ่นไม่คับแคบ เพราะถ้านิยามแบบแคบและเฉพาะเจาะจงจะพัฒนา

นวัตกรรมอะไรไม่ได้เลยเพราะเป็นเรื่องจำกัดเฉพาะและการพัฒนานวัตกรรมสังคมไม่ใช่การเป้าหมายวางเอาไว้ตายตัว แต่ว่าการพัฒนานวัตกรรมคือกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาที่เป็นไปอย่างเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ประการที่สอง การส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมทางสังคมย่อมจะส่งผลให้เกิดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำของผู้คนที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงนวัตกรรมทางสังคมได้อีกทางหนึ่ง ผู้คิดและสร้างนวัตกรรมทางสังคมต้องคำนึงถึงประเด็นนี้ด้วย

3. ทูทางสังคมและทุนวัฒนธรรมกับนวัตกรรมทางสังคมขับเคลื่อนสุขภาวะโดยมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน

นวัตกรรมทางสังคมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากความคิดหรือจินตนาการโดยปราศจากบริบท ทว่านวัตกรรมทางสังคมสัมพันธ์อยู่กับปัจจัยแวดล้อมในสังคมนั้นๆ นวัตกรรมทางสังคมที่ถูกพัฒนาขึ้นมาในแต่ละยุคสมัยนั้นล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในบรรยากาศทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมีบริบทที่ต่างกันออกไปทั้งนี้กล่าวได้ว่านวัตกรรมทางสังคมมีความเกี่ยวพันกับทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม งานวิจัยตอบคำถามเรื่องความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะดังต่อไปนี้

(1) ฐานคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรม

ความหมายและการใช้ประโยชน์ทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเป็นวัตถุดิบสำคัญในการสร้างและพัฒนานวัตกรรมทางสังคม เด็กและเยาวชนจากสภาเด็กและเยาวชนเสนอว่า การทำงานหรือทำกิจกรรมที่ผ่านของสภาเด็กและเยาวชนที่ผ่านมาล้วนนำทุนทางสังคมมาใช้ทั้งนั้น ยกตัวอย่างเช่น สภาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ภาคอีสานเมื่อจัดกิจกรรมหรือโครงการจะนำทุนทางสังคมมาเป็นประโยชน์ เช่นการทำกิจกรรมตาม ปฏิทินประเพณี “ฮิตสิบสอง คองสิบสี่” ซึ่งหมายถึงตารางกิจกรรมในวัฒนธรรมตลอดระยะเวลาสิบสองเดือน เช่น บุญบั้งไฟ บุญข้าวฉี่ บุญคูณลาน บุญข้าวสาก เป็นต้น ผู้เข้าร่วมการวิจัยจากสภาเด็กและเยาวชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือถ่ายทอดประสบการณ์ว่าเมื่อใดก็ตามที่ต้องทำโครงการ/กิจกรรมผู้จัดสามารถศึกษาวันเดือนตามปฏิทินประเพณีให้ตรงกับงานบุญดังกล่าว เพราะเป็นวันสำคัญผู้คนส่วนใหญ่

ในชุมชนจะหยุดทำงานและมารวมตัวกัน ทำให้โครงการของสภาเด็กสอดคล้องกับ ประเพณีและมีคนเข้าร่วมจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มสภาเด็กและเยาวชนภาคใต้ ที่มี วัฒนธรรมการพูดคุยกันในวงน้ำชา สภาเด็กและเยาวชนในภาคใต้ก็เข้าไปจัดกิจกรรมในวง น้ำชา ชวนคนในชุมชนพูดคุยเรื่องต่างๆ เช่นพูดคุยเรื่องปัญหาความรุนแรงในพื้นที่ เป็นต้น ทั้งนี้ปิแอร์ บูร์ดิเย (Pierre Bourdieu, 1998) ให้คำอธิบายที่ส่งเสริมข้อมูลการสนทนากลุ่ม ว่า “ทุนทางสังคม” คือ ฐานะตำแหน่งหรือเครือข่ายทางสังคม ส่วน “ทุนทางวัฒนธรรม” เป็นศักยภาพในการกระทำ เป็นความรู้ที่สะสมอยู่ในตนซึ่งทุนทั้งหลายประการข้างนั้นนั้น ไม่ได้แยกขาดจากกัน ทุนแต่ละประเภทสามารถแปลงรูปและสามารถข้ามประเภทกันได้ อย่างไรก็ตามการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับทุนทางสังคมนี้ก็ไม่ได้เป็นรูปแบบที่ตายตัวแต่มี พลวัตเปลี่ยนแปลงไปอยู่เรื่อยๆ ตามความเหมาะสมของสถานการณ์ ข้อมูลการสนทนา กลุ่มทั้งสองกลุ่มเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับออกแบบ นวัตกรรมทางสังคมหรือโครงการทางสังคม

(2) ทุนทางสังคมกับการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะ

ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคม ทุนทาง สังคมและทุนทางวัฒนธรรมจะมีคุณค่าได้ก็ต่อเมื่อทุนเหล่านั้นถูกหยิบมาใช้ประโยชน์ การ นำทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ในนวัตกรรมทางสังคมจากต่างประเทศ เช่น กรณีประเทศ ญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นในปัจจุบันเติบโตมาพร้อมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใน เป็นสังคมที่อยู่ กับหุ่นยนต์ อยู่กับเครื่องจักรและเทคโนโลยีมาเนิ่นนาน สังคมญี่ปุ่นเชื่อในความก้าวหน้า ทางวิทยาศาสตร์ ญี่ปุ่นจึงรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ง่าย ในขณะเดียวกันญี่ปุ่น ก็มี “ทุน” ในความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างมาก ญี่ปุ่นเชื่อว่ามีวิญญาณของสรรพ สิ่ง ดังนั้นเราจะเห็นว่ามีการพัฒนาทั้งสองด้านไปพร้อมๆ กัน ตัวอย่างเช่น “หุ่นยนต์ พระสงฆ์” เป็นการการพัฒนาหุ่นยนต์พระให้สามารถสวดมนต์และประกอบพิธีศพได้ **ทุน ทางสังคมกับนวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะในบริบทสังคมไทย** เมื่อ พิจารณาแนวคิดทุนทางสังคมที่ถูกนำไปใช้ปฏิบัติงานจริงในสังคมไทย ก็พบว่ามีการนำทุน ทั้งสองมาเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนสุขภาวะของสังคมอยู่จำนวนไม่น้อย ดังกรณี ตัวอย่างต่อไปนี้

(2.1) ป่าสะดือ : ทูทางสังคมกับการอนุรักษ์

การนำทูทางสังคมและทูทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ทางสังคมปรากฏในความเชื่อของชาว กระเหรี่ยง เรื่อง “เดปอหู่” หรือ “ป่าสะดือ” กล่าวคือชาวกระเหรี่ยงตั้งแต่แรก ที่เด็กเกิดมา ผู้เป็นพ่อจะนำรกของเด็กหรือที่ชาวกระเหรี่ยงเรียก “เด” ใส่กระบอกไม้ไผ่น้ำไม่ผูกติดไว้กับไม้ใหญ่ ชาวกระเหรี่ยงเรียกเชื่อว่าขวัญผู้นั้นจะอยู่กับต้นไม้ต้นนั้น ใครไปตัดต้นไม้ต้นนั้นจะถูกปรับถือว่าเป็นการลบหลู่ไม่ให้เกียรติแก่เจ้าของรก เชื่อว่าจะทำให้เจ้าของรกเจ็บไข้ได้ป่วย ความเชื่อชาวกระเหรี่ยงเรียกนี้จึงยังผลให้บริเวณ “ป่าสะดือ” เกิดความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยพืชพรรณไม้หายากและสามารถใช้ประโยชน์จากผืนป่าบริเวณนั้นได้อย่างยั่งยืน แนวคิดเรื่อง “เดปอหู่” เป็นการนำความเชื่อท้องถิ่นของบรรพบุรุษชาวกระเหรี่ยงยึดโยงกับแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างชาญฉลาด เดปอหู่ส่งผลให้ป่าใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ ต้นไม้ทุกต้นที่เรียกเดปอหู่จึงกลายเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นสุขภาวะของสังคม แต่ทว่าทูทางสังคมและทูทางวัฒนธรรมเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่คงและที่คงตัว แต่การอนุรักษ์ป่าเดปอหู่ได้หายไปในช่วงหนึ่ง เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงไปของระบบสาธารณสุขทำให้ชาวกระเหรี่ยงส่วนใหญ่ไปทำคลอดโรงพยาบาล แล้วเอารกทั้งที่โรงพยาบาลไม่นำมาเก็บหรือนำมาทำพิธีต่อ ทำให้การขยายตัวของป่าสะดือชะงักลงไปในเวลาหนึ่ง แต่ในปัจจุบันป่าสะดือก็ยังคงมีการดำเนินการอยู่แต่อาจไม่ได้มากเหมือนแต่ก่อน

(2.2) แชนโฌนตา : การให้ความหมายใหม่กับประเพณี

แม้ว่าทูทางสังคมมีผลต่อการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมแต่การเกิดขึ้นของกิจกรรมทางสังคมที่มีสร้างสรรค์นั้นในบางครั้งจำเป็นจะต้อง “แย่งชิงพื้นที่ทางความคิด” ของคนในชุมชน เพื่อหาช่องทางนำเอาทูทางสังคมเหล่านั้นมาปรับเปลี่ยนให้เกิดประโยชน์สูงสุด การทำงานของมูลนิธิหญิงชายก้าวไกล ได้ศึกษาและได้ทำโครงการเพื่อนำเอาทูทางสังคมที่มีอยู่เดิมมา ปรับเปลี่ยนให้เกิดประโยชน์ จากประเพณีที่ชื่อว่า “แชนโฌนตา” เป็นประเพณีเซ่นไหว้ผีและบรรพบุรุษของชาวไทยเชื้อสายเขมรเป็นการรำลึกและอุทิศส่วนกุศลแต่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ พิธีกรรมนี้มีการ เลี้ยงอาหารใหญ่โต พิธีนี้จำเป็นต้องมีเครื่องต้มมีนเมา เช่น เหล้า เบียร์ สำหรับให้ผีกิน พอผี กินเสร็จแล้วชาวบ้านก็นำมาต้ม

กินต่อ หลังจากจัดพิธีชาวบ้านที่เข้าร่วมจึงเกิดอาการมีนเมา นำไปสู่การทะเลาะวิวาทกันของคนในชุมชน มีครั้งหนึ่งชาวบ้านที่จะเป็นเจ้าภาพจัดงานมาร่วมกับมูลนิธิหญิงชายก้าวไกล และศูนย์ประสานงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้าร่วมกันจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ลดปัจจัยเสี่ยง สร้างคุณค่า “บุญแสนโหนดา” จึงร่วมกันสร้างแนวคิด “นำของสูงมาไหว้” โดยนำเอาน้ำมะพร้าวมาไหว้แทนซึ่งถูกให้ความหมายใหม่ว่าเป็นของสูงภายใต้เหตุผลที่ว่า ความกตัญญูต้องเอาของสูงจากพืชมานบูชาถวาย เช่น มะพร้าว ตาล ซึ่งอยู่บนยอดสูงเสียดฟ้า แทนที่จะเอาเหล้าและเบียร์ที่ซึ่งถูกให้ความหมายใหม่ว่าเป็นของสกปรก กรณีนี้เป็น การแย้งชิงพื้นที่ทางความคิดของชาวบ้านระหว่างธุรกิจขายเครื่องดื่มมีนเมาในท้องถิ่นกับ คนทำงานพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น การงดการดื่มสุรในงานบุญประเพณีเป็นการส่งเสริมสุขภาพทั้งทางกายจิตและสังคมของชาวบ้านในชุมชน

(2.3) โบราณคดีชุมชน: ชุมชนกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคม

นอกจากทุนทางสังคมจะเป็นเรื่องที่สัมพันธ์อยู่กับชุมชนท้องถิ่น ทุนทางสังคมก็เป็นความ สัมพันธ์กับพื้นที่ หน่วยงานและองค์กรในสังคมอื่นๆ ด้วย โครงการ “โบราณคดีชุมชน” เป็นงานทางสังคมที่ผสมผสานกับงานทางวิทยาศาสตร์ ประกอบกับปัจจุบันเป็นสังคมผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะอาศัยอยู่บ้านโดยลำพังและมีเวลาว่างโครงการฯจึงพยายามคิดหากิจกรรมที่จะมาช่วยทำให้เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ เมื่อเข้าไปศึกษาชุมชนพบว่าชุมชนนี้มีจุดเด่นคือ การปั้นดินเผา การทอผ้า แต่ยังไม่ได้มีรวมกลุ่มกัน โครงการฯจึงนำต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน คือ ความรู้เรื่องการปั้นดินเผา ความรู้เรื่องการทอผ้าซึ่งผู้สูงอายุมิได้ทักษะความสามารถอยู่แล้วสร้างกระบวนการทำงานเป็นกลุ่มโดยการมารวมกลุ่มทำด้วยกันและขายด้วยกัน เมื่อผู้สูงอายุรวมกลุ่มกันแล้วจึงเกิดความคิดเริ่มกันขึ้นอีกว่าต้องการผสมผสานระหว่างทุนทางสังคมที่มีอยู่กับการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาทุนทางสังคมดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดกลุ่มธุรกิจขนาดเล็กในชุมชน ทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้มากขึ้น ผู้สูงอายุได้พบปะกันเป็นประจำทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดีขึ้น

(3) ทูตทางสังคมกับการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมของเด็กเยาวชนเพื่อขับเคลื่อนสุขภาพ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งภายใต้โครงการการศึกษาและพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อน สุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน : กรณีศึกษานำร่องสภาเด็กและเยาวชนระดับจังหวัด โครงการได้จัดฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคมและสนับสนุนทั้งงบประมาณ องค์ความรู้ และผู้เชี่ยวชาญให้เด็กและเยาวชนพัฒนานวัตกรรมทางสังคมในพื้นที่ชุมชนของตนเองในระหว่าง พ.ศ.2559 – 2560 ผลการดำเนินงานมีกลุ่มสภาเด็กและเยาวชนหลายกลุ่มนำทูตทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาพ มีตัวอย่างที่โดดเด่นดังนี้

(1) โครงการ “**เสริมสร้างสุขภาพพระสงฆ์**” โดยกลุ่มสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดอุดรธานี แนวคิดของโครงการเสริมสร้างสุขภาพพระสงฆ์ เกิดขึ้นจากปัจจุบันพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากมีโรคประจำตัวเพิ่มขึ้น เช่น โรคอ้วน โรคไขมันในเลือดสูง ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคเบาหวาน เนื่องจากอาหารที่ได้รับไม่ถูกหลักโภชนาการ ส่งผลให้พระสงฆ์เจ็บป่วยเพิ่มมากขึ้นประกอบกับพระสงฆ์ไม่สามารถออกกำลังกายเหมือนกับประชาชนทั่วไปได้ จึงเป็นที่มาของโครงการเสริมสร้างสุขภาพพระสงฆ์โดยมีกิจกรรมการให้ความรู้กับพระสงฆ์และชาวบ้าน ในเรื่องโภชนาการ การตรวจสุขภาพพระภิกษุสงฆ์ตามวัดที่เข้าร่วมโครงการ ก่อนการเริ่มโครงการเพื่อใช้วัดผลการเปลี่ยนแปลง หลังจากได้รับข้อมูลการผลการตรวจสุขภาพแล้วมีการคืนข้อมูลแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการ โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านโภชนาการมาให้ความรู้แก่พระภิกษุสงฆ์และชาวบ้าน และจัดทำเอกสารข้อมูลให้ความรู้เรื่องโภชนาการที่ถูกหลักแจกให้กับวัดที่เข้าร่วมโครงการและชาวบ้านมีกิจกรรม “ตักบาตรอาหารคลีน” ให้กับพระภิกษุสงฆ์ เพิ่มกิจวัตรของพระภิกษุสงฆ์ เช่น การเดินจงกรม การบรรยายเรื่องหลักโภชนาการและตรวจสุขภาพพระภิกษุสงฆ์ อีกครั้งเพื่อนำมาเปรียบเทียบผลก่อนหลังเข้าร่วมโครงการ โครงการนี้ได้นำเอาทุนทางวัฒนธรรมคือ “ความเชื่อทางศาสนา เรื่องการให้ทานบารมีผ่านการการตักบาตรให้กับพระสงฆ์” ซึ่งการตักบาตรนี้เกิดขึ้นเป็นประจำทุกๆ วัน นี่คือนวัตกรรมทางสังคมที่เข้ามาผสมผสานกับความรู้

เรื่องสุขภาพ พัฒนанаเป็นโครงการทางสังคม เพื่อมีเป้าหมายให้สุขภาพะพระสงฆ์ดีขึ้น และชาวบ้านเปลี่ยนพฤติกรรมการถวายอาหารให้กับพระภิกษุสงฆ์

(2) โครงการ “พื้นที่สร้างสรรค์ กิน เล่น เรียนรู้” โดยกลุ่มสภาเด็กและเยาวชน จังหวัดยะลา โครงการนี้เริ่มจากต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่และเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ นั่นคือ ลักษณะชุมชนของคนมุสลิมชายแดนใต้มักอยู่รวมกันอย่างพี่น้อง โดยมี “วงน้ำชา” การนั่งพูดคุยของผู้หญิง มีการจับน้ำชาร่วมกันของผู้ชาย เป็นที่พบปะของกลุ่มวัยรุ่น และเด็กเล็กๆ ก็ติดตามพ่อแม่ไปเล่น เป็นต้น แต่ด้วยการกระจายตัวของคนตามกลุ่มวัย ทำให้เกิดการพบปะและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างช่วงวัยเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย โดยโครงการดังกล่าวเป็นการสร้างพื้นที่ส่วนกลาง ที่จะเป็พื้นที่รวมตัวของคนทุกช่วงวัยมาทำกิจกรรมในพื้นที่เดียวกัน และมีจัดกิจกรรมใหญ่ๆ 2 อาทิตย์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และการเรียนรู้ระหว่างคนทุกช่วงวัย ผ่านการจัดการและประเมินรูปแบบกิจกรรมจากแกนนำเด็กและเยาวชน การสร้างพื้นที่ส่วนกลางสำหรับการรวมตัวของคนทุกช่วงวัย เพื่อ สร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ และ เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนของคนในพื้นที่ในประเด็นต่างๆ จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการขับเคลื่อนสุขภาพะของสังคม

(3) โครงการ “ปุ๋ยบุญ อุ่นใจ” โดยกลุ่มเยาวชน จังหวัดยโสธร โครงการนี้เริ่มต้นขึ้นเนื่องจากพื้นที่ชุมชนวัดบ้านโพนแบง ต.น้ำอ้อม อ.ค้อวัง จ.ยโสธร มีทุนทางสังคม คือ “การทำนาข้าวเป็นจำนวนมาก” จากการเก็บข้อมูลกลุ่มชาวนาพบว่าชาวนาส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยเคมีในการทำนาโดยให้เหตุผลว่าสามารถเร่งการเจริญเติบโตของข้าวได้ดี และ ง่ายต่อการใช้งาน เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้จึงมีการสำรวจครัวเรือนที่ทำอาชีพเกษตรกรและจัดกิจกรรมให้ชาวบ้านในชุมชนมารวมตัวกันที่ใจกลางของชุมชนคือวัดบ้านโพนแบงเพื่อช่วยกันทำปุ๋ยอินทรีย์ กิจกรรมนี้ได้การตอบรับจากคนในชุมชนจำนวนมาก รูปแบบของกิจกรรม คือการร่วมกลุ่มกันของชาวบ้านทำปุ๋ยที่วัดบ้านโพนแบง เมื่อได้ปุ๋ยที่ทำเสร็จแล้วจะนำถวายเป็นบุญร่วมกันของคนในชุมชน ส่วนขวดที่จะใช้บรรจุปุ๋ยจะขอรับบริจาคตามบ้าน บ้านละ 1 ขวด เพื่อนำมาบรรจุปุ๋ยตั้งไว้ที่วัด ลดรายจ่ายเงินเพื่อซื้อขวด ถ้าชาวบ้านรายใดอยากได้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อไปใช้ในแปลงของตนก็สามารถบริจาคเงินเข้าวัด

แล้วนำปุ๋ยอินทรีย์กลับไปใช้ได้ จำนวนเงินบริจาคขึ้นกับจิตศรัทธาและเงินบริจาคที่ได้มาจะนำมาซื้อวัตถุดิบในการทำปุ๋ยในครั้งต่อไป เป็นการส่งเสริมเกษตรกรให้หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนการใช้ปุ๋ยเคมี รวมทั้งเป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนผลิตปุ๋ยอินทรีย์ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนประเด็นสุขภาวะทั้งทางกาย จิตและสังคม

การสร้างนวัตกรรมทางสังคมของเด็กและเยาวชนมีความสัมพันธ์กับทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม แต่ทุนทั้งสองนั้นเป็นได้ทั้งศักยภาพและข้อจำกัดในตัวมันเอง เนื่องจากทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมนั้นไม่ใช่สิ่งที่คงและที่คงตัวแต่ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาท่ามกลางปัจจัยแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนไป ดังนั้นการพัฒนาวัตกรรมการสังคมที่ใช้ทุนทางสังคมเป็นฐานจึงจำเป็นต้องค้นหาทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมสังคมให้เหมาะสมและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนนวัตกรรมไปพร้อมๆ กับสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ผลสุดท้ายขอความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมทำนำมาใช้ในการออกแบบโครงการนวัตกรรมทางสังคมมีจุดมุ่งหมายเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะของสังคมในมิติใดมิติหนึ่งต่อไปนี้นั้นคือมิติสุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางปัญญาและสุขภาวะทางสังคม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนาวัตกรรมการทางสังคมโดยเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะในมิติกาย จิตปัญญา และสังคมจะเกิดขึ้นและมีผลยืดยาวไปในอนาคตได้นั้นจะต้องมีการสร้างให้เด็กและเยาวชนมีพื้นฐานความรู้ความสามารถในการพัฒนาวัตกรรมการสังคมและตระหนักถึงปัญหาทางสังคมจะต้องมีการสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาสุขภาวะทั้ง 4 มิติพร้อมทั้งสร้างการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาและแนวนโยบายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงจำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและดำเนินการงานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมีดังต่อไปนี้

1. หน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนควรส่งเสริมการเรียนรู้และการทำกิจกรรมเกี่ยวกับ “นวัตกรรมทางสังคม” (Social Innovation) ให้กับเด็กและเยาวชนในวงกว้างเพื่อนำไปขับเคลื่อนประเด็นสุขภาวะองค์กรของสังคมโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ในการสร้างและพัฒนานวัตกรรม

2. หน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนควรจัดให้มีกองทุน/เงินงบประมาณสนับสนุนสำหรับโครงการเริ่มต้นจากขนาดเล็กสำหรับเด็กและเยาวชนในการทดลองพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะองค์กรของสังคมโดยอุดหนุนทรัพยากรให้แก่เด็กและเยาวชน อาทิ เงินทุน บุคลากร เครื่องมือ องค์ความรู้ รวมทั้งเป็นพื้นที่ทดลองของเศรษฐกิจสร้างสรรค์รูปแบบต่างๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาและต่อยอดในระดับที่สูงขึ้นโดยคำนึงถึงทุนทางสังคมในท้องถิ่น

3. ภาครัฐส่งเสริมให้มีศูนย์การเรียนรู้ (Knowledge Center) ในระดับท้องถิ่น/ชุมชน สำหรับการรวมกลุ่มทำกิจกรรมหมุนเวียนต่างๆ เป็นพื้นที่กลางในการส่งเสริมและให้คำแนะนำกับเด็กและเยาวชน โดยคำนึงถึงทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่น

4. ภาครัฐควรให้มีบุคลากรที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนในระดับท้องถิ่น/ชุมชน (ระดับอำเภอและตำบล) ซึ่งเป็นบุคลากรผู้ทำงานด้านเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะ เพื่อเป็นผู้ให้คำปรึกษากับเครือข่ายเด็กและเยาวชนในระดับท้องถิ่น รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางองค์กรในท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนกับเด็กและเยาวชนในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวทางการขยายผลการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมขับเคลื่อนสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมในกลุ่มเป้าหมายอื่น เช่น กลุ่มนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย กลุ่มอาชีวศึกษา กลุ่มบุคคลทั่วไป เป็นต้น

2. ควรศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาแนวทาง วิธีการ รูปแบบ ในการออกแบบกระบวนการดำเนินการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมให้กับเด็กและเยาวชนร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องกลุ่มอื่นๆ ในสังคม

3. ควรพัฒนาตัวชี้วัดของการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนเพื่อขับเคลื่อนสู่สภาวะ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แสงลัมสุวรรณ. (2555). นวัตกรรมทางสังคมมีประโยชน์มากกว่าที่คิด Social Innovation : More value than you can imagine, วารสารนักบริหาร มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 32(3), 12-15.

กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2546). การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม : แนวคิดและวิธีวิจัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชินุทัตย์ กาญจนะจิตร และวาสนา อิมเอม. (2546). นวัตกรรมทางสังคม : ทางเลือกเพื่อประเทศไทยรอด. วารสารสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, (1), 145.

ประเวศ วะสี. (2546). วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 สู่กฎหมายใหม่แห่งการพัฒนา. วารสารหมออนามัย, 12(4), 7-12.

องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ. (2559). State of the World's Children – จินตนาการโลกอนาคต : นวัตกรรมเพื่อเด็กทุกคน, จาก www.unicef.org/thailand/tha/media_23253.html

อุษณีย์ อนุรุทธวงศ์. (2550). จิตวิทยาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ภาษาต่างประเทศ

Benthall, Jonathan. (1992). A Late Developer? The Ethnography of Children. Anthropology Today 8(2) : 1

Bourdieu, P. (1998). Practical Reason : On the Theory of Action. Cambridge. U.K. : Polity Press

- Drucker, Peter F. 1985. *Innovation and Entrepreneurship*. London : Harper Collins.
- Fujisawa, Yoshikazu et al. (2015). "A Study of Social Innovation Concepts : A Japanese Perspective" *Japan Social Innovation Journal* 5(1).
- Gardner, H. (2007). *Five minds for the future*. Boston : Harvard Business School Press.
- Lundström, Anders and Chunyan Zhou. (2011). "Promoting innovation based on social sciences and technologies : the prospect of a social innovation park." *Innovation : The European Journal of Social Science Research* 24(1-2)
- Murray, Robin, Julie Caulier-Grice and Geoff Mulgan. (2016). *The Open Book of Social Innovation* Available from <http://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-Open-Book-of-Social-Innovations.pdf> [Accessed October 23, 2017].
- Richard Florida, (2014). "The creative class and Economics Development : Economics Development Equity" *Economic Denvelopment Quarterly* 28(3).